

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

ШЕМЧУК Віктор Вікторович - кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

УДК 316.324.8:004(477)

В статті розглядається інформаційна безпека в Україні на теоретичному і законодавчому рівнях. Вивчені різні наукові підходи до розуміння поняття «інформаційна безпека». Предложено авторське визначення цієї категорії. Проаналізовано правове регулювання безпеки в інформаційному просторі України.

Ключові слова: інформаційна безпека; гібридна війна; інформаційна війна; захищеність; інформаційне просторство.

Актуальність теми та постановка проблеми

В епоху інформаційного суспільства, що характеризується інформатизацією всіх сфер суспільного життя, існуванням глобального інформаційного простору, свободою створення, розповсюдження та маніпулювання інформацією, високою ефективністю, у протистоянні між державами та агресії з боку терористичних організацій, мають методи, які засновані на комп'ютерних і інформаційних технологіях та засобах масової інформації.

Держави-агресори та міжнародні терористичні організації використовують різноманітні заходи інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість та свідомість людей у державі-супротивнику, серед яких пропаганда, провокації, поширення неправдивої інформації «фейків», вербування лідерів громадської думки, кібератаки, крадіжка

персональної інформації та її поширення, розпалювання конфліктів у соціальних мережах, створення «фабрик тролів» тощо. Така інформаційна війна або «засоби м'якої сили», як правило, мають прихований характер та можуть тривати роками. Широке використання незбройних засобів війни як відкритої, так і неоголошеної, отримало назву комбінованої або гібридної війни.

Гібридна війна Російської Федерації та наростаючі у світі різноманітні небезпеки, ключовим у яких є інформаційний чинник, формують довгострокові виклики для нашої країни. Загрози в інформаційній сфері зачіпають інтереси людини, суспільства та держави. Для України, яка зіткнулася з інформаційною складовою гібридної війни, питання забезпечення інформаційної безпеки набувають важливого значення [1, с. 1]. За таких умов **актуальною** залишається розробка ефективних заходів протидії систематичним інформаційним атакам й кампаніям та захисту інформаційного простору України, яка потребує аналізу інформаційної безпеки України в теоретичній та законодавчій площині.

Метою статті виступає теоретичне дослідження правової категорії «інформаційна безпека» та розгляд правового регулювання безпеки в інформаційній сфері.

Стан дослідженості

Агресія з боку РФ відновила науковий інтерес до теми гібридної війни (А. Дорош-

кевич, Т. Гуржій, О. Жайворонок, О. Золотар, О. Литвиненко, С. Максимов, Г. Сасин, Т. Черненко, Г. Яворська та ін.), методів інформаційних війн (В. Бебек, Ю. Горбань, І. Грабчук, Д. Коваль, Я. Малик, Є. Скулиш, В. Хорошко та ін.), проблем інформаційної безпеки в Україні (Д. Безуглий, І. Боднар, А. Гальчинський, М. Дмитренко, М. Желіховський, Н. Камінська, Б. Кормич, Ф. Медвідь, В. Ліпкан, О. Логінов, Є. Максименко, Є. Мануйлов, Н. Ніжник, О. Ніщименко, О. Олійник, Г. Ситник, О. Солодка, А. Шумка та ін.).

За останні роки, з даної проблематики було опубліковано низку монографічних та дисертаційних досліджень, зокрема монографія А. Нашинець-Наумової «Інформаційна безпека: питання правового регулювання» (Київ, 2017); монографія «Світова гібридна війна: Український фронт» за загальною редакцією В. Горбуліна (Харків, 2017); монографія «Гібридна війна: in verbo et in re» за загальною редакцією Р. Доднова (Вінниця, 2017), монографія «Конституційно-правові засади національної безпеки України В. Антонова (Київ, 2017); дисертація О. Золотар «Правові основи інформаційної безпеки людини» (Київ, 2018); дисертація І. Валюшко «Інформаційна безпека України в контексті російсько-українського конфлікту» (Київ, 2018); дисертація О. Зозулі «Державне управління забезпеченням інформаційної безпеки України в умовах інформаційно-психологічного протиборства» (Київ, 2017) тощо.

Виклад основного матеріалу

Інформаційна безпека в Україні як категорія має міждисциплінарний характер, тому розробляється вченими за напрямками різних наук: політології, військової науки, управління, технічної науки та права. У таких дослідженнях автори використовують різні підходи до розуміння сутності інформаційної безпеки.

Поширеним є підхід щодо розкриття сутності інформаційної безпеки через більш широке поняття національної безпеки. Зокрема, він застосовується в енциклопедичній та довідковій літературі.

У багатотомній юридичній енциклопедії інформаційна безпека України визначається як один із видів національної безпеки, важлива функція держави. Інформаційна безпека України означає: законодавче формування державної інформаційної політики; створення можливостей досягнення інформаційної достатності для ухвалення рішень суб'єктами права; гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації; всебічний розвиток інформаційної структури; підтримка розвитку національних інформаційних ресурсів; створення і впровадження безпечних інформаційних технологій; захист права власності держави на стратегічні об'єкти інформаційної інфраструктури України; охорону державної таємниці; створення загальної системи охорони інформації; захист національного інформаційного простору України; встановлення законодавством режиму доступу іноземних держав до національних інформаційних ресурсів; законодавче визначення порядку поширення інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України [2, с. 714].

У контексті національної безпеки інформаційну безпеку розглядають М. Желіховський, В. Ліпкан, Є. Максименко, О. Степко, Л. Ткачук та інші. Водночас дискусійним залишається питання самостійності інформаційної безпеки як елемента в системі національної безпеки.

Так, В. Ліпкан, Є. Максименко, М. Желіховський зазначають, що національна безпека становить собою цілісний екзистенціальний феномен, відтак не може бути репрезентована сукупністю корелятивно пов'язаних складових (економічна, інформаційна, політична безпека тощо). Національну безпеку слід аналізувати крізь призму її системних властивостей, отже, доцільно казати про національну безпеку в інформаційній сфері, екологічній та ін. Адже із появою інших «складових» національна безпека як така не змінить своєї сутності. Водночас, коли йтиметься про прояви національної безпеки у різних сферах життєдіяльності, то поява чи то нових суспільних відносин, чи то сфер життєдіяльності жодним чином не вплине

на зміст національної безпеки, лише змінить її [3, с. 24].

На думку Б. Кормич, інформаційний аспект національної безпеки є її невід'ємним компонентом, і так само як інформаційна безпека не може існувати поза межами загальної національної безпеки, національна безпека не буде всеохоплюючою в разі позбавлення своїх інформаційних векторів [4, с. 9].

Н. Нижник, Г. Ситник, В. Білоус, аналізуючи загрози національній безпеці України в життєво важливих сферах діяльності, виокремлюють ряд основних функціональних складових (сфер) національної безпеки України: економічну, політичну, соціальну, воєнну, екологічну, епідемічну, технологічну та інформаційну безпеку. Відповідно, під інформаційною безпекою зазначені автори розуміють стан правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують постійну наявність даних для прийняття стратегічних рішень та захист інформаційних ресурсів країни [5, с. 54].

Деякий інший погляд на співвідношення понять національної та інформаційної безпеки мають такі вчені: Ф. Медвідь, О. Младьонова, І. Проноза, О. Соснін, О. Степко, Л. Ткачук, М. Форос та інші. Зокрема, вони розглядають інформаційну безпеку як складову, підсистему чи елемент національної безпеки.

Наприклад, Ф. Медвідь зазначає, що інформаційна безпека України як важлива складова національної безпеки передбачає системну превентивну діяльність органів державної влади щодо надання гарантій інформаційної безпеки особі, соціальним групам та суспільству в цілому і спрямована на досягнення достатнього для розвитку державності та соціального прогресу рівня духовного та інтелектуального потенціалу країни [6].

Наступний підхід, що використовується при з'ясуванні змісту поняття інформаційної безпеки, засновується на визначенні характеру (статичного чи динамічного) цього суспільного явища.

Так, А. Корсунський під інформаційною безпекою України розуміє стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалан-

сованих інтересів особистості, суспільства і держави [7].

В. Гасеський, В. Авраменко визначають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації [8].

В. Богуш вказує, що інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави [9].

З точки зору О. Сорокіна, інформаційна безпека становить стан захищеності особистості, суспільства, держави від інформації, що носить шкідливий або протиправний характер, від інформації, що надає негативний вплив на свідомість особистості, перешкоджає сталому розвитку особистості, суспільства і держави. Інформаційна безпека – це такий стан захищеності інформаційної інфраструктури, включаючи також комп'ютери та інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру і інформацію, що в них знаходиться, який також забезпечує сталий розвиток особистості, суспільства і держави [10, с. 20].

Близькою за змістом видається позиція О. Дзьобаня і В. Пилипчука, які визначають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній сфері від зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз, що забезпечує їх сталий розвиток [11, с.150].

В. Ярочкін визначає безпеку як «стан захищеності особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства з виявлення (вивчення), попередження, послаблення, ліквідації і відбиття небезпек і загроз, здатних загубити їх, лишити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприйнятної шкоди, за-

крити шлях для прогресивного розвитку» [12, с. 64].

Якщо ж розглядати інформаційну безпеку у динаміці, то її можна визначити як процес, певну діяльність, забезпечення нормального стану інформаційної сфери чи застосування заходів протидії інформаційній агресії та методів захисту інформаційного простору.

Наприклад, О. Логінов стверджує, що не слід обмежуватись поняттям «стан» при визначенні категорії «інформаційна безпека», а стверджує, що вона є процесом. Зокрема, на його думку, інформаційну безпеку слід розглядати крізь органічну єдність ознак, таких як стан, властивість, а також управління загрозами і небезпеками, за якого забезпечується обрання оптимального шляху їх усунення та мінімізації впливу негативних наслідків, зокрема у сфері інформаційної діяльності органів виконавчої влади [13, с.155].

На думку А. Шумки, П. Черника, інформаційна безпека становить собою діяльність органів державного управління. Звідси витікає важливий висновок, що слід діяти активно, здійснюючи вплив на джерела інформаційної небезпеки [14, с. 11].

Л. Харченко, В. Ліпкан, О. Логінов визначили, що інформаційна безпека - це складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, завдяки йому забезпечується інформаційний суверенітет України [15, с. 47].

Л. Наливайко пропонує розуміти інформаційну безпеку як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України, захист інформаційної сфери від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Ця безпека має включати ефективну протидію сукупності інформаційних загроз [16].

О. Литвиненко під інформаційної безпекою розуміє єдність трьох складових: забезпечення захисту інформації; захисту та контролю національного інформаційного простору; забезпечення належного рівня інформаційної достатності [17].

Увагу слід звернути на ще один підхід до визначення поняття «інформаційна безпека», згідно з яким воно розглядається

крізь призму суспільних відносин. У науковій літературі такий підхід визнається неординарним та інноваційним, але, на наш погляд, саме він дозволяє розкрити правову природу інформаційної безпеки, детально вивчити її структуру.

Зазначений підхід у своїх дослідженнях використовує В. Гуровський, який пропонує розуміти національну інформаційну безпеку України як суспільні відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворюючої нації, її існування, самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантій, охорони, оборони, захисту її національних інтересів [18, с. 35].

О. Литвиненко також визначає інформаційну безпеку як одну зі сторін розгляду інформаційних відносин у межах інформаційного законодавства з позицій захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави та акцентування уваги на загрозах цим інтересам і на механізмах усунення або запобігання таким загрозам правовими методами [19, с.47-49].

В одній з останніх публікацій з даної тематики, автором якої є Т. Ткачук, виявлено три концептуальні підходи до трактування інформаційної безпеки, а саме:

1) статичний (безпека як стан захищеності інформаційного середовища/інформації, система гарантій тощо),

2) діяльнісний (безпека як процес її забезпечення, здатність держави ефективно захистити національні інтереси і цінності);

3) комплексний (безпека як стан і процес).

Водночас згаданий автор обґрунтував авторську позицію, що найбільш прийнятним, зважаючи на сучасну практику забезпечення інформаційної безпеки держави, є останній. За такого підходу вбачається за доцільне інформаційну безпеку держави розглядати як перманентний процес діяльності компетентних органів, спрямований

на запобігання і протидію загрозам в інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов такої діяльності, які реалізуються й здатні контролюватися тривалий час. Даний підхід базується на принципі, відповідно до якого основною метою забезпечення інформаційної безпеки є створення безпечного інформаційного середовища [22, с. 379].

Слід підкреслити, що позитивним є той факт, що існують різні підходи до такої багатогранної категорії, як «інформаційна безпека». Водночас, враховуючи системне зростання загроз і протиправних намірів супротивників, інших держав, важливо їх виявляти, попереджувати та своєчасно протидіяти, захищати національні інтереси й цінності, включаючи інформаційну безпеку, інформаційний суверенітет і т.д. Тобто, на наше переконання, пріоритетним має стати власне комплексне розуміння сутності та гарантій забезпечення інформаційної безпеки держави, враховуючи функціональні аспекти національної безпеки та специфіку інформаційної сфери, національного і світового інформаційного простору.

Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні здійснюється на підставі Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018, Закону України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» № 75/98-ВР від 04.02.1998, Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» № 537-V від 09.01.2007, Рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 «Про Доктрину інформаційної безпеки України», яке затверджене Указом Президента України № 47/2017 від 25.02.2017 тощо.

Прикметно, що законодавче визначення інформаційної безпеки міститься лише у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» № 537-V від 09.01.2007. Зокрема, згідно зі ст.13 цього закону інформаційна безпека - стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нане-

сення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [20]. У Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 зміст інформаційної безпеки не розкривається, вона лише визнається одним із напрямів державної політики у сфері національної безпеки і оборони. Так само і в Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» № 75/98-ВР від 04.02.1998 інформаційна безпека називається невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки, але саме поняття не деталізується.

Така термінологічна невизначеність на законодавчому рівні може знизити ефективність заходів протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни проти України.

Висновки

Найпоширенішими підходами до розуміння поняття «інформаційна безпека» є структурний, що передбачає його розгляд у контексті національної безпеки як її складову; діяльнісний підхід, який дає змогу розглядати інформаційну безпеку як процес, функцію держави, діяльність органів державної влади; підхід, згідно з яким інформаційна безпека розглядається у статичному стані, як певний стан захищеності чи стан правових норм; та підхід, який дозволяє розглядати інформаційну безпеку як суспільні відносини.

На наш погляд, у теоретико-правових дослідженнях інформаційної безпеки доцільно її розглядати крізь призму правовідносин, що виникають при забезпеченні стану захищеності інформаційного простору. Таким чином, інформаційну безпеку можна визначити як правовідносини, що виникають при здійсненні превентивних та захисних заходів в інформаційному середовищі людини, суспільства та держави.

Література

1. Жайворонок О. І. Сучасні загрози інформаційного тероризму в умовах гібридної війни проти України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. С. 1-5. (дата звернення: 30.04.2019).
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 1998. - 1999. Т. 2.: Д - Й. 744 с.
3. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навчальний посібник. К.: КНТ, 2006. 280 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека).
4. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. 384 с.
5. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навчальний посібник / за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.
6. Медвідь Ф. Інформаційна безпека України в контексті становлення стратегії національної безпеки держави. *Юридичний вісник України*. 2008.
7. Дубов Д. Підходи до формування тезаурусу у сфері кібербезпеки. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 19-30.
8. Авраменко А.В., Гасеський В.К. Інформаційна безпека в Україні як складова національної безпеки. *Зб. наук. праць УАДУ*. Київ, 2012. № 18. С. 9-18.
9. Богуш В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ: МК-Прес, 2005. 432 с.
10. Сорокін О. Л. Інформаційна безпека та її складові: проблеми визначення концепту. *Держава та право*. 2014. №8. С. 18-22.
11. Дзьобань О.П., Пилипчук В.Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти: Моногр. Харків: Майдан, 2011. 244 с.
12. Ярочкин В.Н. Информационная безопасность. Учебник для студентов вузов. Москва: Академический Проект. Фонд «Мир», 2003. 640 с.
13. Логінов О.В. Гносеологічний аспект управління інформаційною безпекою України. *Наук. вісн. Юридичної академії МВС України*. 2004. № 2. С. 153-161.
14. Шумка А. В., Черник П.П. Теоретичні аспекти інформаційних війн та національна безпека. *Грані*. 2015. № 9. С. 10-16.
15. Харченко Л.С., Ліпкан В. А., Логінов О.В. Інформаційна безпека України: Глосарій. / за загальною редакцією Р. А. Калужного. Київ: Текст, 2004. 180 с.
16. Наливайко Л.Р. Інформаційна безпека та інформаційна політика в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. №1. С. 60-65.
17. Литвиненко О.В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в пострадянських країнах (на прикладі України та Росії): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 1997. 18 с.
18. Гурковський В.Т. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 225 с.
19. Литвиненко О. Інформація і безпека. *Нова політика*. 1998. № 1. С. 47-49.
20. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.
21. Камінська Н.В. Міжнародна інформаційна безпека в умовах глобалізації та інтеграції. *Міжнародне право: виклики сьогодення*: матер. міжнар. науково-практ. конфер. (Київ, 20 грудня 2016 р.) К.: КНТЕУ, 2016. 22-27.
22. Ткачук Т.Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: Монографія. К. : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 422 с.
23. Довгань О. Д. Інформаційна безпека держави як стратегічна основа організаційних процесів захисту інформації. *Організація захисту інформації з обмеженим доступом*: підручник /А.М. Гуз, О.Д. Довгань, А.І. Марущак та ін.; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011.- С.6-20.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається інформаційна безпека в контексті існуючих вітчизняних доктринальних досліджень на теоретичному та законодавчому рівнях в Україні. Вивчено різні наукові підходи до розуміння поняття «інформаційна безпека», запропоноване авторське визначення цієї категорії. Так, у теоретико-правових дослідженнях інформаційної безпеки доцільно її розглядати крізь призму правовідносин, що виникають при забезпеченні стану захищеності інформаційного простору. Підкреслюється, що пріоритетним має стати власне комплексне розуміння сутності та гарантій забезпечення інформаційної безпеки держави, враховуючи функціональні аспекти національної безпеки та специфіку інформаційної сфери, національного і світового інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційна безпека; гібридна війна; інформаційна війна; захищеність; інформаційний простір.

THEORETICAL AND LEGAL BASIS OF INFORMATION SECURITY

The paper considers information security in Ukraine at the theoretical and legislative levels. Different scientific approaches to the understanding of “information security” are studied. The approach to disclosing the essence of information security through the wider concept of national security is widespread. In particular, it is used in encyclopedic and reference literature. In the multi-volume legal encyclopedia, Ukraine’s information security is defined as one of the types of national security, an important function of the state.

The issue of independence of information security as an element in the system of national security is still debatable. For example, scientists V. Lipkan, E. Maksimenko, M. Zhelykhovsky state that national security is a holistic existential phenomenon, and therefore cannot

be represented by a set of correlated components (economic, informational, political security, etc.). National security should be analyzed through the prism of its systemic qualities, so it is advisable to speak about national security in the information sphere, ecological, etc. After all, with the advent of other “constituent” national security as such will not change its essence. At the same time, when it comes to manifestations of national security in various spheres of life, the emergence of either new social relations, or spheres of life, will in no way affect the content of national security, only change it.

Other scientists consider information security as a component, a subsystem, or an element of national security. The following approach, used in clarifying the content of the notion of information security, is based on determining the nature (static or dynamic) of this social phenomenon. If we consider information security in dynamics, then it can be defined as a process, certain activity, provision or application of measures.

Attention should be drawn to another approach to the definition of “information security”, according to which it is considered through the prism of public relations. In scientific literature, such an approach is considered to be extraordinary and innovative, but in our opinion, it is he who allows revealing the legal nature of information security, to study its structure in detail.

In our opinion, in theoretical and legal studies of information security it is expedient to consider it through the prism of legal relationships that arise when ensuring the state of security of information space. Thus, information security can be defined as legal relationships that arise in the implementation of preventive and protective measures in the information environment of people, society and the state.

Key words: information security; hybrid war; information warfare; security; information space.